

Република Србија
МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ
Број: Сл.
11.VI 1997. год.
Београд

Друштво за српски језик и књижевност Србије покренуло је и издало први број средњошколског часописа "СВЕТ РЕЧИ" за српски језик и књижевност, са циљем да на занимљив начин допуњава, проширује и продубљује наставно градиво из предмета Српски језик и књижевност.

Увидом у часопис може се закључити да часопис "СВЕТ РЕЧИ", који излази четири пута годишње у свескама од десет табака, концепцијски и тематски је повезан са наставом српског језика и књижевности у средњој школи, ослања се на тај предмет и, такође, његов је орган. Стручна критика је веома повољно оценила први број часописа, не само као допринос развоју језичке и књижевне културе код ученика, него и као значајан културни и стручни догађај.

Српски језик и књижевност, као општеобразовни предмет, обухвата садржаје много шире од назива предмета. С обзиром на природу језика и књижевности, на динамичан и непрекидан развој тих духовних творевина, овај часопис је потребан ученицима и школи, поред обавезних уџбеника и приручника, јер доприноси квалитетнијој реализацији програма наставе српског језика и књижевности, од тумачења теоријске основе лингвистике до тумачења књижевне теорије преко конкретних питања из нашег језика, тумачења књижевних дела, информација и актуелности из језика и књижевности, савремених знања из информатике, теорије информације и компјутеристике, до сасвим практичних питања из праксе и школског живота.

Зато сматрамо да часопис ове врсте треба да добије своје место и улогу у школи, као средњошколски часопис за предмет Српски језик и књижевност, да ученицима помогне у савлађивању потребних знања и да им пут у те научне области учини лепшим и привлачнијим.

Зато сматрамо да часопис ове врсте треба да добије своје место и улогу у школи, као средњошколски часопис за предмет Српски језик и књижевност, да ученицима помогне у савлађивању потребних знања и да им пут у те научне области учини лепшим и привлачнијим.

Зато сматрамо да часопис ове врсте треба да добије своје место и улогу у школи, као средњошколски часопис за предмет Српски језик и књижевност, да ученицима помогне у савлађивању потребних знања и да им пут у те научне области учини лепшим и привлачнијим.

Министарство просвете сматра да часопис "СВЕТ РЕЧИ" треба да се нађе не само у свакој школској библиотеци, већ га препоручује свим ученицима, а посебно оним који се интересују за српски језик и књижевност и учествују на такмичењима.

ПОМОЋНИК МИНИСТРА
Бјана Николић

средњошколски часопис
за српски језик
и књижевност

Београд 1997.

2/3

СВЕТ РЕЧИ 2-3

Средњошколски часопис за српски језик и књижевност
Излази четири пута годишње

Издавач

Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд, Филолошки факултет, Студентски трг 3

За издавача

Душан Иванић

Главни и одговорни уредник

Јован Деретић

Оперативни уредник

Босиљка Милић

Уредник за језик

Љубомир Поповић

Уредник за књижевност

Александар Јерков

Секретар уредништва

Надежда Ристић

Редакција за језик

Душко Витас
Злата Златановић
Јасмина Московљевић
Марко Поповић

Редакција за књижевност

Бојан Ђорђевић
Зорица Несторовић
Михајло Пантић

Технички уредник

Часлав Манчић

*Логоисти и графичко обликовање корица**

шкарт

Обрада и припрема илустрација

Катедра за библиотекарство и информатику, Филолошки факултет, Београд
Egor Design, Дубљанска 96

Припрема за штампу

Мира Антић
Часлав Манчић

Штампа

Чигоја штампа, Београд, Студентски трг 15
Тираж - 2.000

Министарство просвете Републике Србије ослободило је, решењем бр 413-00-5/97-01, од 20. марта 1997. године, часопис „Свет речи” плаћања пореза на промет

Прејилаћа

Годишња претплата 80 динара
За правна лица 160 динара
За иностранство 70 US
Претплату слати на жиро-рачун број 40806-678-2-10841
Цена по примерку 20 динара (цена двоброја 30 динара; цена са бројем 1 40 динара; цена двоброја за ученике и студенте 20 динара)

Рукописе слајти на адресу:

Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд, Филолошки факултет, Студентски трг 3, поштански фах 81
тел. 011/630-089

Друштво за српски језик и књижевност основали су 1910. године Јован Скерлић, Павле Поповић и Александар Белић, који су били и први председници Друштва.

* На корицама – Потписи великог жупана Стефана Немање и кнеза Мирослава

Ојисно срјско–срјски речник

Шта је то?

вишу тачку и очекује се решење сукоба.

Уместо тога, у завршној строфи, долази до преокрета: „Немој ми рећи да ти то озго нас, / мене, курту, и мога друга, демирту, / и наш кукурузов дим прозебо гледаш, / из облака крушедолског у јесени, / међ анђелима, сâм, без пријатеља...”

Два колоквијализма, „курта” и „демирта”, иако изворно турцизми (са значењем вук и гвозден) имају свој архаични фразеолошки смисао. Упорно тражење да се нешто каже, прераста у молбу да се ништа не изрекне. Изостајање питања на крају строфе и три тачке наговештавају даљу, још већу, неизвесност лирског субјекта, који увиђа метафизичку усамљеност. На местима на коме се налазе, ови колоквијализми могу да имају и значење властитог имена. Њима се потврђује смисаона повезаност различитих временских и просторних планова. Они учвршћују уверење да је човек и „међ анђелима, сам, без пријатеља”. *Горе и доле* се складно допуњују у општем метежу и међусобном смењивању. Симовић складним лирским монологом песничког субјекта разлаже схему непрестане смене и не доводи до решења. Исход се само слути. Подједнако је далеко као и на почетку, али су бар неки путеви доласка до њега елиминисани. И предлошко-падежна конструкција „без пријатеља” наговештава свакодневност сазнања до кога се долази. Ова фраза, међутим, у контексту свих осмишљених лиризованих реторских питања, које Симовић ванредно вешто поставља, добија нова значења захваљујући контексту у коме се све проверава, па и сама традиција. Јер, поезијом се највише говори када се вишезначно пита.

Др Егон Фекејџе

Кад се помене речник, обично се помисли на каквак двојезични речник, тј. онај у којем се речи једног језика тумаче, преводе речима другог језика. Поред таквих, који се најчешће и употребљавају у школи при учењу страног језика или превођењу с једног језика на други, те оних који су специјалне намене (енциклопедијски, медицински, ботанички, речници термилолошких, техничких, политичких, правних, филозофских, књижевних појмова, нормни и др.) или који су посебне врсте (речници синонима, антонима, речници жаргона, историјски речници и др.), значајно место у лексикографској продукцији заузимају тзв. описни речници једног (domaћer) језика. Какви су то речници и чему служе, могао би запитати неко ко полази од тога да ако се језик (свој матерњи) зна, онда се он и познаје.

Да ли је, међутим, баш тако?

Познато је, рецимо, да је Вук Караџић сматрао потребним да се већ на самом почетку своје језичке реформе лати управо писања речника српског језика. Дакако, он је полазио од ондашњих прилика у књижевнојезичкој пракси, у којој су доминирале лексичке и језичке особине језика који је био утемељен на елементима црквенословенског израза, а не народних говора, па је било потребно писцима и уопште писменим људима онога доба најпре понудити вокабулар¹ народних речи као први и неопходан практични приручник за учење тог српског народног језика.

Могло би се, с тим у вези, поставити питање — колико речи је, у ствари, потребно знати да би се неко могао језиком не сметано служити, а колико да би могао рећи и да га и добро познаје?

Испитивања извршена у том правцу указују на следеће: познавање бар 2.000 речи омогућује комуницирање у свакодневном, колоквијалном језичком саобраћају; ученик средњег школског образовања, међутим, располаже са око 5.000 речи, док високообразовани интелектуалац барата са бар десет до петнаест хиљада речи.

Вук Караџић, који је сакупио речи у народу из свих крајева где се српски јазик говори, сачинио је речник који садржи знатно више, чак 45.996 речи². Познато је, међутим, да се језик непрестано не само развија и мења већ и стално допуњује новим речима и изразима. У језику се, наиме, неизоставно одражава појмовни свет друштва, а тај се свет новим тековинама и све снажнијим развојем цивилизације и културе стално и непрестано богати, чиме се непрекидно и незадрживо увећава број нових речи у језику. Тако је, рецимо, комплетнијим ексцерпираним речима и из новијих писаних извора и савремене литературе, израђен шестотомни описни речник нашег савременог језика³ (у издању Матице српске, у почетним фазама и Матице хрватске) који је обухватио корпус од равно 143.252 речи.

Наш највећи описни речник, и уједно један од најмонументалнијих таквих речника у свету, јесте *Речник срјскохрватског књижевног и народног језика* који израђује Институт за српски језик Српске академије наука и уметности у Београду. У 15 досад објављених томова великог, енциклопедијског формата, досегло се, од почетног слова *А*, само до речи *покавац*; до свог завршетка ће овај речник, осим додатних свезака (са речима које у међувремену настану и које ће се накнадно ексцерпирати или прикупити), имати бар још толико томова и садржаваће, без сумње, преко пола милиона речи.

- 1 Вокабулар, -ара
1. речник који садржи попис речи неког језика (дијалекта, струке и сл.)
2. речнички фонд неког језика (дијалекта, струке и сл.)
- 2 Вук Стеф. Караџић, *Срјски рјечник ишумачен њемачкијем и латинскијем рјечима*, штампан у Бечу, у штампарији Јерменскога манастира – 1852; поново објављен као критичко издање, у два тома, Просвета Београд, 1987. године, а издање приредио с опсежним поговором Ј. Кашић.
- 3 Речник срјскохрватског књижевног језика, чији је први том штампан 1967, а последњи 1976. године.

Описни српско–српски речник

Ако сада упоредимо фонд од пола милиона речи, које сигурно функционишу на језичкој сцени, са оних 15.000 речи за који смо рекли да испуњавају језички арсенал високог интелектуалца, јасно нам се намеће и одговор на питање — познајемо ли одиста и колико свој језик.

Обично се мисли да су нам у језику непознате само стране речи. Отуда имамо и неколико посебних речника страних речи⁴, оних, дакако, које су нашле место у нашем језику. Окренемо ли, међутим, било коју страницу описног „српско–српског” речника, наћи ћемо много наших, домаћих речи које или никада нисмо чули или нам њихово значење није довољно или није уопште јасно.

Тако, на пример, већ на првим страницама XV тома речника САНУ, који је недавно објављен (али, дакако не само у њему), можемо наћи много таквих речи, као: *педоџуџав*, *педоџуџић*, *педоџњаклук*, *педоџум*, *педоџувало*, *педоџмљавање*, *педоџуче*, *педоџученик*, *педоџхвџић*, *педоџхвџан*, *педоџходник*, *педоџчек*, *педра*, *педрџ* итд. Све оне, као што рекосмо, припадају нашем језику, а откривене су или у писаним текстовима (књижевним делима, часописима, новинама, уџбеницима и сл.) или у народним говорима.

Величина лексичког фонда, односно број речи у речнику, није, ипак, ни главна ни једина одлика и вредност описног речника, посебно не таквог какав је овај на којем се ради у Институту за српски језик.

Инвентар речи, сам по себи, не би, наима, значио много да уз речи нису показана и дефинисана сва значења која дата реч, у језику распрострањена, има. Неупућена публика понекад мисли да речи имају махом једно, основно значење и, евен-

туално, понека фигуративна, метафорчна остварења. Описни речник-тезаурис⁵, међутим, даје у том правцу веома разгранату и исцрпну слику свих значења појединих речи, међу којима понекад налазимо и таква која уопште не бисмо очекивали. Значења речи лексикограф, међутим, не изналази само у свом језичком искуству већ их утврђује на основу анализе документационог материјала прикупљеног помним исписивањем (ексцерпиранијем) и истраживањем језичке стварности и праксе.

Узмимо, примера ради, из првог тома речника реч *бог/Бог*; наћи ћемо да, поред основног, свима познатог значења, ова реч има далеко већу употребну вредност у изразима са сасвим избледелим основним значењем, као што су: поздрав (*џомоз бог*; *бог џи џомозао*; *с богом осџај*; *џоџи с богом*; *збогом*,), заклинања, молбе (*бога ми*; *џако ми бога исџинога*; *не, ако бога знаш*; *џомози боже*), надања (*даће бог*; *дај боже*; *ако бог да*), изражавања неизвесности (*бог би га знао*; *бог ће га знаџи*; *бог свџи зна*, нпр. кад ће доћи,), клетве, грдње (*иди с милим богом*; *бог џе (не) убио*; *зашџо да од бога пађеш*; *бога му боџијег*), изрази чуђења (*бога џи!*; *бог с вама!*; *бог с џобом!*; *боже, боже, џиџа уради!*; *буди бог с нама!*; *да бог сачува!*; *боже ме сачувај!*), изрази задовољства, олакшања (*хвала богу и свџом Јовану*, *богу хвала*; *хвалим џе боже*; *бого мој*), изрази сумње, неизвесности (*бог би га знао*, *сам бог зна*, *бог ће га знаџи*, *џо само бог зна*) итд.

Осим тога, у речнику налазимо ову реч и у великом броју устаљених фраза и идиоматских исказа, таквих као: *баџаџи се на бога камењел*; *бог и душа*; *бог с вама*; *бог џе видео*; *богу за леђима*; *бог џе џиџа*; *оџићи богу на исџину*; *убиџи бога у некоме*; *не би дао богу*

џалџана; *џије му ни род ни џомози бог*; *на силу бога (чиџиџи неџиџо)*; *бог да му душу џросџи*; *бог и душа*; *бог џа лекар*; *кумим џе богом*; *бог џе веселио*; *бог џе (не) видео*; *боже саклош*; *боже ме оџросџи*; *видеће он свога бога*; *џамо где је бог рекао лаку поћ* и у многим другим⁶.

Или, да погледамо једну, рекло би се, сасвим безизражајну реч, предлог *на*. Прва асоцијација је да та лексема означава ’горњи простор или површину’ на којој се нешто налази (*кџига на сџолу*, *каџа на глави* и сл.). Отуда се понеко, на пример, не одазива на телефонски позив са, рецимо, ’тај и тај на телефону’ већ — ’џоред телефона’, да се не би, ваљда, помислило како се дотични ’попео’ на телефон или сл.

У речнику САНУ, међутим, за значење предлога *на*, описано на равно шест страница речника, идентификовано је (уз контекстуалну илустрацију, у аутентичним реченицама) преко шездест различитих случајева у којима предлог *на* између управне и зависне речи уопште не генерише однос ’на горњој површини’, ’изнад нечега/некога’ и сл. већ сасвим друге релације. О томе казују примери употребе предлога *на* у исказима као: *изаћи на каџију*; *сџудираџи на факулџеџу*, *биџи на џоџиџи*; *илаџи куђу на мору*; *греџаџи се на сунцу*; *сџаџаџи на џрозору*; *џрозор на куђи*; *слика виси на ексеру*; *биџи на сасџанку*; *доћи на време*; *биџи на куџању*; *доћи на ручак*; *џасџи на џросџачки џиџај*; *изаћи на свеж ваздух*; *џозваџи на гозбу*; *броџаџи на џрсџе*; *радиџи на своју руку* — и многим другим, сличним, а сасвим уобичајеним случајевима.

Кад је већ о томе реч, можда ће баш речнички материјал пружити одговор и на питања као што је оно — каже ли се (и зашто) — ’станујем на Новом

4 Најпознатији речници ове врсте су, поред других, *Лексикон сџраних речи и израза* Милана Вуџаклије (у више издања); *Велики рјечник сџраних ријечи, израза и краџиџа* Братољуба Клаића (више издања); *Турџизми у срџско-хрваџском језику* Абдулаха Шкаљића, Сарајево 1957.

5 Тезаурис – описни речник великог обима, који треба да прикаже цело речничко благо једног језика.

6 У одрџеним случајевима ова се реч, по правописним правилима, пише заједно с другима, као: *акобогда* у значењу прилога ’куда’, ’камо’, ’по свој прилици’, ’вероватно’, рецимо — ’акобогда си се запуџио’ (у Вуковом речнику, код речи ’запутити’); ’опет ћемо се акобогда видети на јесен’. Такође и: *збогом* место *с богом* (као поздрав при расанку); *забога*, као речца за изражавања чуђења, молбе, преклинања (нпр.: ’шта учиши забога’; ’немојте забога отићи’, али, растављено у фрази: *за бога миџога*). Овиме, дакако, нисмо навели све случајеве; податке о томе, осим речника, пружа и правописна литература.

Описни српско–српски речник

Београду' или 'у Новом Београду', 'био сам *на* пошти', али 'купио сам марку у пошти' итд.

Велика вредност описног речника матичног језика, оног великог, дакако, јесте и у аутентичности језичке грађе на основу које се речник израђује, што значи да се живот речи документује у речнику одговарајућим контекстом. Наиме, да би се верификовала реч и утврдила њена значења, претходно је вршена (а и данас се то чини) тзв. ексцерпција материјала. То значи да су речи сакупљане (исписиване) из писаних извора — из дела најзначајних писаца, из новина, часописа, стручне литературе, уџбеника, других речника итд., али и прикупљањем лексике на терену, тј. анкетирањем и снимањем говора оних људи који добро говоре дијалектом.

Свака прикупљена реч записана је на посебном листићу, заједно са контекстом у којем је употребљена, на листићу је регистрован и изворник (писац, дело, страница на којој се забележена реч и контекст налази, одн. подручје, крај и место где је реч из народног језика забележена). На тај начин сакупљена је огромна језичка грађа, од више милиона листића. На основу тог материјала утврђује се постојање речи и дефинишу сва њена значења, а све се то, опет, документује илустративним материјалом (контекстом) с прецизно наведеним подацима о самом изворнику речи. Контекст и подаци о изворнику, наиме, омогућавају читаоцу да реч и њену семантичку реализацију види у практичној употреби и да, ако жели, и сам провери њену аутентичност у изворној литератури.

Научна лингвистичко-лексикографска обрада, опет, пружа кориснику описног речника и многе друге податке о речи, ма, такве који се не могу увек

наћи у другој врсти стручне литературе. Тако се, на пример, редовно обележавају граматичке особине речи: род, број, тип падежне или глаголске промене, означава се књижевни акценат речи, указује се на то да ли је реч застарела, покрајинска или неправилна, дају се обавештења о етимологији (ако наша реч води порекло од неке стране речи), информише се о томе да ли је значење „обично” или специфично, тј. у стандардној, колоквијалној или, пак, специфичној, терминолошкој или другој употреби, да ли је значење стилски и емоционално обојено, преосмишљено у фигуративно казивање, да ли је распрострањена или неубичајена итд.

На основу таквих информација сазнаћемо, на пример, да је реч *мрскати се* — глагол, невршеног вида, да презент гласи *мрскām се*, да је реч, у ствари, покрајинска (није књижевна), али да се, осим у народним говорима, налази у неких писаца; за реч *мрскдћа*, опет, осим што се наводи да је именица женског граматичког рода, указује се на то да је од ње бољи облик *мрскдси*, а да је од речи *мрздси* или *мрздси* боља реч *мржња*; за придев *мрк* наводи се, поред осталог, да од њега регуларни компаратив гласи *мркији*, а да је компаративни облик *мрчи* некњижеван; или, ако се неко пита да ли аугментатив од речи *нога* гласи *нојеџина* или *ножеџина* речник ће рећи да су оба облика равноправна, као што су, рецимо, и придевске форме *несреџан* и *несрећан* једнаке по књижевној вредности итд.

Огроман број података који описни речник пружа тешко је и набројати, јер лексикографска обрада одреднице представља својеврсну анализу и лингвистичку студију, која се понекад, на овај начин врши први пут у стручној литератури. Отуда речник ове врсте представља не само исцрну лексикографску већ и

научну елаборацију. Пажљиви читалац откриће у њему, отуда, не само несагледиво богатство речи нашег језика већ и сложене, непознате, понекад и неслућене путеве језика и живота речи, уверљивије и целовитије него што би се то било којим другим начином могло постићи.

Отуда је за љубитеље језика, поштоваоце и неговаоце језичког изражавања, као и за сваког образованог говорника описни речник незамењив изворник сазнања о своме језику као и практични приручник и саветник у језичким недоумицама и колебањима. Можда чак и једноставнији и целовитији од било којег стандардног уџбеника и језичког приручника друге врсте.